

Я. І. ШТЕРНБЕРГ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УГОРСЬКО-РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН НОВОГО ЧАСУ

ПАВЛЕНКО Г. В.

Серед багатьох наукових тем і сюжетів, якими цікавився і які розробляв професор Я. І. Штернберг, тема угорсько-російських, угорсько-українських взаємозв'язків була провідною у його науковому доробку. Ця проблематика зайняла важливе місце вже у кандидатській дисертації Я. І. Штернберга "Визвольна війна в Угорщині і російсько-угорські відносини на початку XVIII ст." Саме в ній вчений, спираючись на великі архівні пласти, до того часу майже ніким не використані і не введені в науковий обіг, вперше в тодішній радянській історіографії ґрунтовно розкрив міжнародний аспект національно-визвольної війни 1703-1711 рр. під проводом Ференца Ракоці II.

Вже сама історична подія, що виходила з самого початку далеко за рамки Карпатського регіону і так чи інакше зачіпала інтереси багатьох європейських держав, особливо Угорщини, Австрії, Франції, Англії, Голландії, Швеції, Польщі, Росії і навіть Туреччини вимагала від дослідника неабиякої фахової підготовки і знань мов. І з цим нелегким завданням вчений успішно впорався. В його дослідженні тема, яка нібито мала локальний характер, заграла багатьма новими барвами, стала складовою частиною великої європейської політики XVIII ст. Чи не тут вже проявився вплив великого вчителя проф. Штернберга академіка Є. В. Терле, лекції якого він слухав у Ленінградському університеті, де навчався, і які запам'ятав на все життя.

Це торкається і російського аспекту політики Ференца Ракоці II. Західноєвропейські історики явно ігнорували цей аспект. В роботі ж Я. І. Штернберга дипломатична діяльність Ференца Ракоці II і Петра I займає одне з провідних місць. Уже в цій науковій праці виявилась ще одна важлива риса вченого: при оцінці важливих історичних подій

не забувати і про конкретні історичні деталі і факти. Очевидно, не буде перебільшенням сказати, що тут з проф. Штернбергом не міг і не може зрівнятися по сьогодні жоден історик Ужгородського університету.

Це він перший ввів у велику політику Мукачівський і Ужгородський замки, маленькі провінційні Мукачево, Ужгород, Вишково, Берегово тощо. Та ще як ввів!

Той, хто читав, як описує вчений прийом Ференцом Ракоці II російського посла Д. І. Корбе в Ужгородському замку у липні 1707 р. (саме там Корбе передав Ракоці II пропозицію Петра I зайняти польський престол), вже ніколи цього не забуде. Посилаючись на спогади секретаря Ракоці Гашпара Беницького історик пише, що російському послу була влаштована пишна зустріч: в усіх церквах Ужгорода дзвонили дзвони. Звучали залпи артилерійського салюту. На честь гостя у замку був даний обід. "Зала була повна придворними. Князь сидів у середині, по праву руку посол його величності московського царя, біля нього посол республіки (Речі Посполитої). Обід був відмінний, з дорогими наїдками і солодощами, проголошувались красиві промови, не переставали співати труби, гриміли барабани, грала музика".

А от - уточнення, яке робить вчений щодо того, хто проїжджав через Мукачево 13 серпня 1708 р. (мова йде знову-таки про посла Петра Першого до Ракоці II). Документ про це наводиться в книзі А. Шаша про Мукачево. Називається він, правда, своєрідно "Про оплату вартості циганського воза з кіньми". Історія його така. У документі, який наводить А. Шаш, прізвище російського посла не названо. Мукачівські власті повинні були виділити високому російському гостю та його свиті, коли вони від'їжджали з Мукачева, 2 підводи, але з якихось невідомих

причин не виділили. Прийшлося посадити гостей на циганський віз і відправити їх з міста. Оскільки цигану не заплатили за підводу і коней, то той звернувся із скаргою до міського судді з проханням виплатити йому із міської казни 40 гульденів за підводу і коней. Міський суддя відмовив цигану (ім'я цигана в документі також не називається). Тоді у суперечку втрутився сам Ференц Ракоці II. На документі його рукою було написано: "Місто було зобов'язане про віз для московитян (тобто послів Петра I – Г. П.). Якщо не зробили цього, то тепер місто зобов'язане відшкодувати збиток" [1].

Тож кого відправили мукачівці на циганському возі, якого такого російського посла? Проф. Троян М. В. у своїй книзі "Мукачівський замок" написав, що це був О. Г. Українцев [2]. У невеликій рецензії на книгу проф. Трояна М. В. "Історія, що ожила", вміщеній у газеті "Закарпатська правда" від 24 серпня 1983 р., проф. Штернберг Я. І. делікатно поправляє свого колегу. Ні, це не був О. Г. Українцев. "У ці дні він (тобто О. Г. Українцев – Г. П.) знаходився у місті Егері в Угорщині. Мова йде про відомого російського діяча, близького до Петра I, Б. І. Куракіна" [3].

Але щоб зробити таке зауваження, треба було знати історію так (у деталях), як знав її проф. Штернберг Я. І.

Якщо вже у кандидатській дисертації історик зробив чимало великих і малих відкриттів і уточнень, ввів у науковий обіг нові архівні матеріали, то наскільки багатшою була у цьому плані його багатопланова докторська дисертація, захищена в 1970 р. у Ленінградському університеті і присвячена суспільно-політичним, науковим і культурним вза'ємозв'язкам другої половини ХІХ-початку ХХ ст. Як бачимо, від кандидатської до докторської дисертації у вченого пролягла відстань у 15 років. Це були роки не лише плідної педагогічної роботи Я. І. Штернберга на історичному факультеті, але і інтенсивної наукової роботи, постійних пошуків, результати яких публікувалися регулярно у науковій періодиці.

Ми, члени кафедри, були свідками того, як вчений знаходив нові матеріали там, де інші і не думали їх шукати. Пригадую такий епізод. Одного року Я. І. Штернберг та автор цих рядків були призначені керівниками архівно-музейної практики студентів стаці-

онарного відділення історичного факультету. Одна група студентів під керівництвом Я. І. Штернберга знаходилась у Ленінграді, інша (під моїм керівництвом) – у Москві. Через два тижні групи мінялися місцями. Напередодні рано вранці я приїхав у Ленінград, щоб підготувати виробничу базу для своєї групи. Пішки пройшов від Московського вокзалу Невським проспектом до Ісакоївського собору, а далі - до готелю "Асторія", де проживав Яків Ісакович. Не дивлячись на ранній час, господар вже був на ногах. На столі лежала розгорнута книга, як виявилось, напередодні придбана в академічному книжковому магазині – М. Блок "Апологія історії". Але ще більше радувалося вчений новим знахідкам, відкритим ним у Центральному державному історичному архіві Ленінграда. Це були рапорти цензорів Російської імперії на книги угорських авторів, що друкувалися у Росії або поступали туди на продаж. (Забігаючи наперед зазначу: ці матеріали він широко використав у своїй дисертації, в інших наукових публікаціях). За його порадою, того дня і я засів в архіві за пошуки рапортів цензорів на німецькі видання, які поступали у Росію (фонд Головного управління цензури іноземної). З того пам'ятного для мене дня пройшло багато років, я опублікував добру дюжину статей за матеріалами вище названого фонду, але вичерпати його наявність по своїй науковій темі так і не міг.

А скільки подібних знахідок було у Я. І. Штернберга в інших бібліотеках і архівах! По суті, саме він, невтомний трудівник науки, поставив тему про угорсько-російсько-українські взаємозв'язки на справжній науковий ґрунт. До нього дослідники, у кращому випадку, наводили окремі, хоча і цікаві, але розрізнені факти. Порівнюючи їх з тими рибакками, що ловлять рибу вудницею, можна сказати, що вони виужували дріб'язок, Я. І. Штернберг тягнув неводом.

За більше як сорок років дослідницької роботи він перелопатив величезні пласти історичного і культурологічного матеріалу, починаючи від Київської Русі і кінчаючи серединою ХХ ст., знайшов сотні і сотні доказів глибоких історичних, наукових і культурних зв'язків між Угорщиною і її східними сусідами – Україною і Росією. Його перу належать ґрунтовні розвідки про контакти між Угорщиною та Київською Руссю, декаб-

ристами і прогресивною Угорщиною, він же дав неупереджену оцінку інтервенції царської Росії в Угорщину на придушення революції 1848-1849 рр. він перший вказав на глибоку паралель між велетнем української поезії Т. Шевченком і великим поетом Угорщини Ш. Петефі, між О. Герценим і Л. Кошутом. Він же опублікував низку праць, присвячених закарпатським будителям, що жили і працювали у Росії та на Україні. Змістовні розвідки Я. І. Штернберга присвячені угорській проблематиці у творчості іншого великого сина України – І. Франка. Праці вченого з історії угорсько-російсько-украї-

нських взаємозв'язків зібрані у чотирьох монографіях: “Дороги і зустрічі: нариси з історії російсько-українсько-угорських зв'язків” (Ужгород, 1971); “Шляхи, зустрічі, люди: нариси з історії російсько-угорських і українсько-угорських зв'язків” (Будапешт, Ужгород, 1974); “Мир поезии и дружбы: поиски и находки» (Ужгород, 1979); «Спадщина минулих століть: статті з історії російсько-угорських і українсько-угорських зв'язків” (Будапешт, Ужгород, 1981).

Професор Я. І. Штернберг пішов від нас. Праці, які він залишив після себе, живуть і довго будуть жити у науковому світі.

ШАНУЮЧИ ПОШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Я. І. ШТЕРНБЕРГА

ДОВГАНІЧ О.Д.

Познайомився я з цікавим університетським дослідником Я.І.Штернбергом влітку 1970 року, будучи головним редактором республіканського видавництва “Карпати”. Саме тоді мій заступник, відомий перекладач з угорської мови Костянтин Бібіков, який очолював угорську редакцію видавництва, запросив Якова Ісаковича, щоб він ближче познайомив мене із змістом свого рукопису, що готувався до видання угорською мовою. Це була книга “Шляхи і зустрічі”, яка складалася із наукових розвідок автора про угорсько-російсько-українські наукові і культурні зв'язки.

Хочу підкреслити, що я побачив перед собою людину середнього зросту, з добрими інтелігентними манерами, цікавого співбесідника. Він коротко, але конкретно охарактеризував зміст майбутньої книги. Оскільки дізнався, що в цьому році я теж захистив дисертацію і став кандидатом історичних наук, він сердечно привітав мене з цією подією. Ми розійшлися на тому, що він стане одним із постійних авторів видавництва. Через рік його книга вийшла у світ і він по-

дарував її мені з дарчим написом про вдячність за підтримку і на знак глибокої поваги.

У 1972 році я перейшов на роботу в Ужгородський університет і став працювати на історичному факультеті старшим лаборантом. Знаючи про моє становище, він підбадьорював мене і говорив, що теж своє трудове життя починав саме з лаборанта. А коли мене обрали на посаду викладача, Я.І.Штернберг сам попросив мене відвідати декілька його лекцій, що я й зробив. Згодом, коли мені доручили читати спецкурс “Вступ до спеціальності”, я сам вирішив побувати на його лекціях з аналогічного спецкурсу. І це в певній мірі допомогло мені як у розробці, так і у підготовці текстів лекцій.

Коли у видавництві “Карпати” вийшла нова книжка Я.І. Штернберга “Світ поезій і дружини” російською мовою, то він теж одному з перших подарував її мені і моїй дружині, яка працювала в університетській бібліотеці. Хоч він не просив, але я, прочитавши книгу, вирішив написати про неї рецензію, яка й була надрукована в університетській бага-